

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 23ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1995

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΜΑΝΟΥΣΟΥ ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΩΝ

‘Ο ‘Ακαδημαϊκός κ. Ευάγγελος Μουτσόπουλος λέγει τὰ ἐξῆς:

Δὲν νομίζω πὼς θὰ εἶταν ἐπιτρεπτό νὰ μὴν ἐπισημάνω ἐνώπιον τῆς ‘Ολομέλειας τῆς ‘Ακαδημίας δυὸ ἐκδόσεις τοῦ Κέντρου ‘Ερεῦνης τῆς ‘Ελληνικῆς Φιλοσοφίας, γνωστὲς τουλάχιστον στὰ μέλη τῆς οἰκείας ‘Εφορευτικῆς ‘Επιτροπῆς, γιὰ τὶς ὁποῖες οὐδεὶς λόγος ἔχει γίνεῖ μέχρι στιγμῆς ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου. ‘Η πρώτη συνιστᾷ ἐπανεκδόση τοῦ μνημειώδους ἔργου τοῦ καθηγητοῦ G. P. Henderson, ‘*Η ἀναβίωση τοῦ ἑλληνικοῦ στοχασμοῦ, 1620-1830. ‘Η ἑλληνικὴ φιλοσοφία στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας*, σ’ ἑλληνικὴν μετάφραση Φ. Κ. Βώρου, ‘Αθήναι, 1994, 316 σσ., κατ’ αὐστηρὰν ἀνατύπωσιν τῆς ἀρχικῆς ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου ἢ ὁποῖα ἐκυκλοφορήθη ἀπὸ τὴν ‘Ακαδημίαν ‘Αθηνῶν τὸ 1977, προλογιζόμενη ἀπὸ τὸν ‘Ιωάννην Θεοδωρακόπουλον, καὶ ἡ ὁποῖα ἀπὸ μακροῦ εἶχε ἐξαντληθῆ, πράγμα πού ἀποδεικνύει τὴν μεγάλη ἀπήχηση πού τὸ ἔργο εὗρηκεν ἐνώπιον τοῦ ἑλληνικοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ. ‘Ο γηραιὸς συγγραφέας ἀπέστειλε πρὸς δημοσίευσιν προλογικὸν συμπλήρωμα εἰδικῶς γιὰ τὴν νέαν ἐκδόση, δημοσιευόμενον στὴν ἀγγλική.

Στὰ δέκα ὀκτῶ κεφάλαια τοῦ βιβλίου παρελαύνουν ὅλες οἱ μεγάλες μορφές τοῦ νεοελληνικοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ κατὰ τοὺς δυὸ τελευταίους αἰῶνες τῆς τουρκοκρατίας. Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πρέπει ν’ ἀναφερθῆ ὅ,τι ἔχω τονίσει καὶ παλαιότερα, ὅτι δηλαδὴ, ἂν ἀναζητήσῃ κανεὶς ἓνα σημεῖο οὐσιαστικῆς τομῆς μεταξὺ κλασικῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ δημιουργίας τοῦ νεοελληνικοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, δὲν θὰ τὸ ἀνεύρει οὔτε στὸν δέκατον αἰῶνα, ὅποτε διαμορφώνεται, μαζὶ μὲ τὸν πύρην τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσας, ἡ πνευματικὴ προϋπόθεση τῆς ἐν συνεχείᾳ ἀνθήσεως τῆς φιλοσοφικῆς κ’ ἐπιστημονικῆς διανοήσεως, οὔτε μετὰ τὸ 1453, ἔτος τοῦ συμβατικοῦ θανάτου τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, οὔτε, τέλος, περὶ τὰ μέσα τοῦ

δεκάτου ἡγδού αἰῶνος, με τὴν καταστρεπτικὴν εἰσβολὴ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ διαφωτισμοῦ στὸν ἑλληνικὸ χῶρο (καταστρεπτικὴν, ἐπειδὴ ἡ ἴδια κατέλυσε ὅ,τι ἀπέμεινε ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο στοχασμόν, ἔστω κ' ὑπὸ τὴν σχολαστικὴν του μορφή, χάριν ἀφιλοσόφητης ἀναδείξεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς γεωγραφίας ὡς τῶν πρωτεύουσῶν μαθήσεων, με ταυτόχρονην περιθωριοποίησιν τῆς φιλοσοφίας στὶς συνειδήσεις τῶν Ἑλλήνων), ἀλλ' ἀκριβῶς κατὰ τὸ 1355, ὅποτε χρονολογεῖται ἡ συγγραφὴ τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως τῆς *Θεολογικῆς Σούμματος* τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτου ἀπὸ τὸν Δημήτριον Κυδώνην, τῆς ὁποίας ἀρκετοὶ τόμοι τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως ἔχουν κυκλοφορηθῆ στὴν σειρὰ *Corpus Philosophorum Graecorum Recentiorum*, τὴν ὁποία διευθύνω στὸ πλαίσιο τῶν δραστηριοτήτων τοῦ Ἰδρύματος Ἑρεῦνης καὶ Ἐκδόσεων Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας, πὺ ἴδρυσά τὸ 1975. Χωρὶς νὰ ὑπεισέλθω σὲ λεπτομέρειες, θ' ἀναφέρω ἀπλῶς ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1355 ἐπισφραγίζεται ἡ μεταβολὴ πορείας τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἡ ὁποία, δίχως νὰ παύσει τελεσιδίκως νὰ διοχετεύει τὰ δημιουργήματά της πρὸς τὴν Δύση, δραστηριοποιεῖται καὶ χάριν τῆς ἐκ μέρους της ἀποδοχῆς δυτικῶν ἐπιδράσεων.

Ἔστωσον, ἡ χρονικῶς ἀκέφαλη καὶ κολοβή, δηλαδὴ περιορισμένη, ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφίας τοῦ Henderson ἀποβαίνει μνημειώδης ὡς ἐκ τοῦ συνθετικοῦ καὶ ἀναλυτικοῦ, συγχρόνως, χαρακτῆρος της. Ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους κεφαλαίων της, σχεδὸν καμμιά ἀπὸ τίς σημαντικώτερες κινήσεις πὺ ἔχουν καταγραφῆ στὸ πλαίσιο τοῦ νεοελληνικοῦ στοχασμοῦ δὲν ἀπουσιάζει. Ἡ λαμπρῶς ἀποθηήκουσα σχολαστικὴ παράδοσις με τὸν Κορυδαλέα, ἡ ἀναγεννώμενη ἠθικολογία με τοὺς Μαυροκορδάτους, ὁ ὀρθολογιστικὸς ἐπιστημονισμὸς με τοὺς Ἀνθρακίτην καὶ Δαμωδόν, ἡ μεταφύτευσις τοῦ λαϊβνιτιανοῦ ἐπιστημονισμοῦ τοῦ Wolff σ' ἀρχαϊκὴν ἔκφρασις με τὸν Βούλγαρη, ἡ ἐκλαϊκευτικὴ προσπάθεια προαγωγῆς τοῦ ἐπιστημονισμοῦ διὰ τῆς γλωσσικῆς προσαρμογῆς διαφωτιστικῶν προτύπων με τοὺς Θεοτόκην καὶ Καταρτζῆν, ἡ ἐπιβολὴ τῆς ἐκπαιδευτικῆς προτεραιότητος με τὸν Μοισιόδακα, ἡ νεωτεριστικὴ, θρησκευτικῆς ἐμπνεύσεως, ἀντίθεσις τοῦ Ψαλίδα πρὸς τὸν Βούλγαριν, ἡ ὄντολογικῆς ἐπικεντρώσεως ἀποκθάρασις τοῦ στοχασμοῦ με τὸν Βενιαμὴν τὸν Λέσβιον, ὁ νεωτεριστικὸς ἀνθρωπισμὸς με τὸν Κοραῆν, ὁ πολιτικὸς στοχασμὸς με τὸν ἀνώνυμον συγγραφέα τῆς *Ἑλληνικῆς Νομορχίας*, ὁ ἐκπαιδευτικὸς ὄργανισμὸς με τοὺς ἐκπροσώπους τῆς σχολῆς τῶν Μηλεῶν: Φιλιππίδην, Κωνσταντῆν καὶ Γαζῆν, ἡ διὰ τῆς παιδεύσεως πρακτικὴ ἄσκησις τῆς φιλοσοφίας με τοὺς Δούκαν καὶ Κούμαν, ὅλ' αὐτὰ τὰ ρεύματα ἀναλύονται ἐπαρκῶς καὶ ἀξιολογοῦνται ἱκανοποιητικῶς. Σ' ἐπίμετρον δημοσιεύονται, ἀφ' ἑνός, ἀν καὶ ἀνίσως κατανεμόμενη, συμπληρωματικὴ βιβλιογραφία ἀφορῶσα στὰ ἔτη μεταξὺ 1971 καὶ 1977· ἀφ' ἑτέρου, πίνακες ὀνομάτων κ' ἑννοιῶν,

καθώς και τών εικόνων που κοσμοῦν τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἔκδοση· καί, τέλος, βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωση γιὰ τὰ ἔτη μεταξύ 1977 καὶ 1994.

Εἶναι εὐτύχημα πὼς τὸ ἔργο τοῦ Henderson ἀνετυπώθη ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν. Θὰ ἐξακολουθήσει νὰ προσφέρει πολὺτιμες ὑπηρεσίες στοὺς φιλοσοφοῦντας νεοελληνιστάς, σὲ συνδυασμὸν πρὸς τὶς πληθυνόμενες ἐπιστημονικὲς ἢ ἐκλαϊκευτικὲς ἐκδόσεις νεοελληνικῶν φιλοσοφικῶν κειμένων. Ἄν ἡ νεοελληνικὴ φιλοσοφία τῶν παρελθόντων αἰώνων ὑπῆρξε κυρίως ἀπορροφητικὴ δυτικῶν προσφορῶν, ἡ ἀξία τῆς συνίσταται στ' ὅτι προσφέρεται εἰδικώτερα πρὸς ἀναζήτησιν, πρῶτον, νέων προτύπων ἀφομοιώσεως τῶν προσφορῶν αὐτῶν· καί, δεύτερον, ἰδιότυπων τρόπων συγχευτικῆς βιώσεως τῆς ἑλληνικῆς, ἑμμεσης, ἔστω, φιλοσοφικῆς παραδόσεως. Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν φιλοσοφούντων νεοελληνιστῶν προοιωνίζεται προσεχῆ ἄνθισιν τῶν σχετικῶν ἐρευνῶν στὴν χώρα μας.

Ἡ δευτέρη ἔκδοση πὺ ἐπιθυμῶ νὰ παρουσιάσω εἶναι τὸ βιβλίον τῆς Κυρίας Ἄννας Κελεσίδου, διευθυντρίας τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, τὸ ὁποῖον ἐκυκλοφορήθη ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν μὲ πρόλογον τοῦ συναδέλφου κ. Γεωργίου Βλάχου, καὶ μὲ τίτλον *Μελετήματα προσωκρατικῆς ἠθικῆς*, Ἀθήναι, 1994, 129 σσ. Στὸ βιβλίον αὐτὸ ἡ κ. Κελεσίδου δημοσιεύει ὀκτὼ μελέτες τῆς ἀναφερόμενης σὲ θεμελιώδεις ἐννοιες παροῦσες στὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία, πὺ ἀπηχοῦν εὐρύτερην διερεύνηση τῶν ἀντίστοιχων θεμάτων. Ἀναφερόμενος στὴν ἐπιστημονικὴν, κυρίως, σπουδαιότητα τοῦ βιβλίου, ὁ κ. Βλάχος σημειώνει, στὸν πολὺ σημαντικόν του πρόλογον, τὴν πρωτοτυπία τοῦ ἔργου καὶ τὸν οὐσιαστικόν του χαρακτῆρα ὡς εἰσαγωγῆς στὴν διερεύνηση τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς οἰκονομικῆς πτυχῆς τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως, ὅπως ἡ τελευταία αὐτὴ ἐνεφανίσθη κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴ στὴν Ἑλλάδα («τῶν πόλεων») (σ. 7)· μιᾶς εἰσαγωγῆς, κατὰ τὸν προλογίζοντα, ἐντελῶς ἀπηλλαγμένης ρητορικῶν σχημάτων καὶ δογματισμῶν, ἀλλὰ καὶ αὐστηρῶς προσηλωμένης στὴν ἀποκατάσταση καὶ στὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν ὅσων οἱ ἴδιες οἱ πηγὲς προσφέρουν (σ. 9). Ἡ βραχεία ἀνάλυση πὺ ἀκολουθεῖ θὰ δείξει, ἐλπίζω, πόσο τὸ ἓνα κεφάλαιον συνδέεται λογικῶς καὶ ἱστορικῶς πρὸς τὸ ἄλλο, στὴν πορεία τὴν ὁποίαν ἡ συγγραφεὺς ἀκολουθεῖ.

Στὸ πρῶτον κεφάλαιον, *Ἡ ἑλληνικὴ «σοφία»*, προβάλλεται μιᾶ ἀξιολόγησις τῆς «ὀλιστικῆς» (πρὸ τοῦ γράμματος) ἑλληνικῆς προσπελάσεως τοῦ κόσμου, συντροφεύμενης ἀπὸ μιᾶν ὀρισμένην «συμπεριφορὰν στὴ ζωὴν» (σελ. 12). Στάσις ζωῆς, ὅπως καὶ «ἀίρεσις βίου», ὑπῆρξεν, ἄλλωστε, ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸν ἑλληνικόν στοχασμόν.

Ἡ σειρά αὐτῆ θεωρήσεων συνδέεται ἄμεσα πρὸς τὴν περὶ τῶν ἀπαρχῶν τοῦ ἠθικοῦ στοχασμοῦ θεματικὴν τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τὸ ὁποῖον φέρει τὸν ὑπότιτλον: *Ἐπιτομή τῆς ἀναξίμανδρου καὶ ὁ χρόνος-κριτῆς* ὅπου ἡ συγγραφεὺς διακρίνει στὴν χρονικὴ ροὴ τὸ πλαίσιο τῆς διαρκείας, κυρίως ὡς κριτηρίου τῆς δικαιοσύνης τοῦ ἀνθρώπου, μ' ὅλες τὶς ἐσωτερικὲς του ἐξελικτικὲς ἀναθεωρήσεις: «ἀπὸ τὸν χρόνος-κριτῆ τῶν πάντων, τοῦ Θαλῆ, μετὰ τὸν χρόνος-κριτῆ, ἐξαγοραστῆ τῶν ὑπάρξεων πού πλεονάζουν, τοῦ Ἀναξίμανδρου, ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς φθάνει, μὲ τὸν Δημόκριτο, σὲ μιὰν κορυφαία σύλληψη τῆς ἠθικῆς ἀνθρωπολογίας: στὴν ἰδέα τοῦ χρόνου ὁ ὁποῖος ἀποκαλύπτει πάντα τὴν πλεονεξίαν ὡς γενεσιουργὸν αἴτιον πολλῶν δεινῶν τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς» (σ. 16). Τὸ τρίτο κεφάλαιο φέρει τὸν τίτλο *Σοφία παινεῖ μυχὸς πόλεως*, εἰλημμένον ἀπὸ ρῆσιν τοῦ Ξενοφάνους. Τὸν φιλόσοφο καὶ συνάμα ποιητὴν Ξενοφάνην ἡ συγγραφεὺς εἶχεν ἤδη μελετήσει στὴν ἐξοχὴ διδακτορικὴ τῆς διατριβῆς τῆς ὁποίας εἶχα τὴ χαρὰ νὰ εἶμαι ὁ εἰσηγητής. Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ τοῦ νέου βιβλίου τῆς χωρίζεται σὲ τρία μέρη, ἀδιάσπαστα συνδεδεμένα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον ἀφορᾷ στὴν αἰσιόδοξον ξενοφάνειαν περὶ προόδου διδασκαλίαν ἢ ὁποία τονίζει τὴν σπουδαιότητα τῆς ἀνθρώπινης πρωτοβουλίας, τὸ δὲ δεύτερον, στὴν μοναξιά τοῦ σοφοῦ ὁ ὁποῖος ἀναζητεῖ συνειδητὰ τὴν βελτίωση τοῦ ὑπαρξιακοῦ του καταστατικοῦ, ἐνῶ τὸ τρίτον ἀντιπαραθέτει ἀκριβῶς τὸν σοφὸ πρὸς τοὺς πολλοὺς. «Ὁ λογικὸς... ἔλεγχος εἶναι συγχρόνως ἠθικὸς ἔλεγχος τῶν πολλῶν καὶ τοῦ νοητικοῦ των σχήματος» (σ. 26). Τὸ τέταρτο κεφάλαιο ἀναφέρεται στὴν κατάφαση τῆς ζωῆς καὶ στὸ μέτρον. Ἡ συγγραφεὺς παρακολουθεῖ τὴν πορεία τῆς ἐννοίας τοῦ μέτρου ἀπὸ τὸν Ξενοφάνη, καὶ διὰ τοῦ Ἡρακλείτου, προπάντων ὅμως τοῦ Δημοκρίτου, ὡς τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη στοῦ ὁποίου τὸ ἔργο ἢ ἐννοια αὐτῆ εὐρίσκει τὴν πληρότητα τῆς ἐρμηνείας καὶ τῆς φιλοσοφικῆς τῆς ἀξιοποιήσεως. Ἡ συγγραφεὺς δὲν παραλείπει νὰ συνδέσει τὴν ἐννοίαν τοῦ μέτρου πρὸς τὴν ἐννοίαν τοῦ καιροῦ (πβ. Ε. Μουτσόπουλου, «Εἶναι ἢ ἠθικὴ τοῦ Δημοκρίτου μιὰ ἠθικὴ τοῦ καιροῦ», *Κείμενα γιὰ τὸν Δημόκριτο*, σ. 140): «Ἡ ἠθικὴ τοῦ καιροῦ δὲν εἶναι... καιροσκοπικὴ..., ἀλλ' ἠθικὴ τοῦ βελτίστου καὶ ἄρα τοῦ μέτρου τῆς ἴδιας τῆς φιλοσοφίας» (σ. 34). Τὸ πέμπτο κεφάλαιο, πού τιτλοφορεῖται *Νόμος-δίκαιο καὶ λόγος-νοῦς*, συνιστᾷ ἕναν ἀκόμη ἀναβαθμὸ στὴν ἀνοδικὴν πορεία τοῦ βιβλίου. Τώρα, δὲν πρόκειται πιά μονάχα γιὰ τὴν ὀρθότητα καὶ τὴν πλάνη, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἀξία καὶ τὴν ἀπαξία πού ὀδεύουν παράλληλα πρὸς ἐκεῖνες: «Οἱ νέες ἀξίες, σοφία, φρόνηση, μέτρον, χαρακτηρίζονται ἀπὸ διπλὸν δυναμισμὸ: οἰκοστροφικὸν τὴν ἀτομικὴν ψυχὴν καὶ συνέχουν τὴν ψυχὴν τῆς πόλης-κράτους» (σ. 35), ἀποκτοῦν δηλαδὴ διάσταση κυρίως κοινωνικὴν. Πρὸς τὸν ἀστερισμὸ τῶν ἀξιῶν συνείρεται ἐδῶ ἡ ἐννοια-αἴτημα τῆς εὐθύνης. Ἀπὸ τὸν Ξενοφάνη, διὰ τοῦ Ἡρακλείτου, ὁ ἐλληνικὸς στοχασμὸς ὀδεύει πρὸς τὸν Δημόκριτο καὶ τὸν Πλάτωνα. Ὁ λόγος

καθίσταται νόμος και ἀρετή. Ὁ λόγος καθιστᾷ τὸν νόμον ἔγκυρον. Ὁ λόγος εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐνυπάρχει σ' ὅ,τι ἐνέχει διάρκειαν. Ἡ ἀποφυγὴ τοῦ σφάλματος ἔχει και λογικὴν (σ. 41) και ἀξιολογικὴν χροιάν. «Ἀλάθητος νόμος», τονίζεται, εἶναι, κατὰ τὸν Δημόκριτον, «ὁ νόμος τῆς ψυχῆς, γιατί τότε μόνο εἶναι κάποιος ἠθικὴ προσωπικότητα, ὅταν ὄχι μόνο δὲν ἀδικεῖ, ἀλλὰ και δὲν θέλει ν' ἀδικεῖ» (σσ. 39-40). Στὸ ἕκτο, κεφάλαιο, πού ἀναφέρεται στὶς ἰδέες τῆς δικαιοσύνης και τῆς τιμωρίας για τὴν ἀδικία, ὁ προσωκρατικὸς στοχασμὸς παρέχει ἕνα εὐρὺ πεδίου ἐρεύνης. Στὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ τρία μέρη τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ γίνεται φανερό πῶς, παντοῦ ὅπου ὑπάρχει δίσημος λειτουργικὸς ρυθμὸς, θ' ἀνευρεθῆ και τὸ δομικὸ σχῆμα θέμις-ὑβρις, ὑβρις-θέμις, πού, ἀργότερα, συνδυαζόμενο πρὸς λατρευτικὰ σχήματα διήκοντα ἀπὸ τὴν κοσμολογία τοῦ Ἀναξίμανδρου ὡς ἐκείνην τοῦ Ἐμπεδοκλέους, θὰ μορφοποιηθῆ ὡς ὑβρις-νέμεσις, κυρίως στὴν τραγωδία και στὴν, παράλληλη πρὸς ἐκείνην, φιλοσοφικὴ σύλληψη τῆς ἱστορίας, ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτον. Ἐπιγραμματικὴ εἶναι ἡ ἀξιολόγηση τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον τὸ θέμα ἐμφανίζεται στὸν στοχασμὸ τοῦ Ἡρακλείτου και σ' αὐτὸν τοῦ Δημοκρίτου: «Ἄν στὸν Ἡράκλειτο ἡ Δίκη ἐξασφαλίζει τὴν συνοχὴ και τὴν κανονικότητα τοῦ κοσμικοῦ γίνεσθαι μὲς' ἀπὸ τὴν ἔριν και τὴ σύγκρουση..., μὲ τὸν... Δημόκριτον ὁ στοχασμὸς συγκεκριμενοποιεῖται... και ἐπιχειρεῖται...κάθαρση τῆς... ζωῆς ἀπὸ τις ἰδιοτέλειες και τὴν ἀμαρτία» (σ. 18). Στὸ δεύτερο μέρος ἀναλύεται ἡ δημοκρίτειος ἀντίληψη περὶ τῆς αὐτάρκειας τοῦ σοφοῦ, ἐνῶ στὸ τρίτο μέρος, πού ἀφιερώνεται στὴν ἔννοια τῆς τιμωρίας και τοῦ ὀχήματός της, τοῦ ἀνθρώπου τοῦ τιμωροῦντος τὸν ἄνθρωπον.

Στὸ ἐπίπεδο τῆς κοινωνικῆς τιμωρίας, ὁ Δημόκριτος, ἐμφανίζεται πρὸ τοῦ γράμματος ὀπαδὸς τῆς ἀριστοτελείου ἀρχῆς τῆς ἐπιεικείας, ἐνῶ θέλει τὴν τιμωρία γι' ἀδικήματα ἔναντι τῆς πολιτείας, αὐστηρὴν, και τοὺς τιμωροὺς, σ' αὐτὴν τὴν περίπτωση, ἀνάγκητος. Ἄν «τέχνη τοῦ βίου» νοεῖται πρὸ τοῦ Ἐπικούρου, τότε, αὐτὴν ἀκριβῶς συνιστᾷ ὁ Δημόκριτος: «ἡ δημοκρίτεια ἠθικὴ εἶναι συνδυαστικὴ τῆς αὐστηρῆς ἐσωτερικῆς ψυχικῆς ρύθμισης, τοῦ ἥθους... —και τῆς αὐστηρῆς ἐξωτερικῆς ρύθμισης, τῆς νομοθετημένης ἢ (ὄχι)... τιμωρίας για τὴν ἀδικία» (σ. 60). Στὸ ἕβδομο κεφάλαιο ὁ διονυσιακὸς μυστικισμὸς ἐξετάζεται ὡς ἀρετὴ μ' ἄλλους λόγους, ὡς μιὰ ἰδιότυπη για τὴν Ἑλλάδα θρησκευτικὴ συνιστώσα τῆς ἠθικῆς. Ἡ ἐμπεδόκλειος διανόηση ἀποβαίνει τὸ πεδίο ἐκεῖνο ὅπου ἡ λειτουργικότης τῆς σχέσεως αὐτῆς μεταξὺ θρησκευτικοῦ ἐξωλογικοῦ και λογικοῦ ἠθικοῦ παράγοντος ἐξαιρεται μὲς' ἀπὸ ἕναν δίσημο κοσμικὸν ρυθμὸ στὸν ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν εὐχέρεια νὰ ἐνταχθῆ. Στὸ ὄγδοο και τελευταῖο κεφάλαιο, διαιρούμενο σὲ τέσσερα τμήματα, ἡ κ. Κελεσίδου ἐξετάζει τὴν ἔννοια τῆς δημοκρατίας και τις πρὸς αὐτὴν συναφεῖς ἔννοιες, ὅσες ἀνεπτύχθησαν ἐκ παραλλήλου πρὸς αὐτὴν, παρέχοντας τὴν πολυ-

διάσταση νοηματικήν εικόνα ενός νέου πολιτειακού τρόπου διακυβερνήσεως και διαβιώσεως, που ἀνατέλλει καθὼς ἡ ἀρχαϊκὴ φιλοσοφικὴ διανόηση φθάνει στὴν ἀνθησὴ της. Στὰ συμπεράσματά της, ἡ κ. Κελεσίδου ἐπισημαίνει, ἀνασκοπώντας ὅσα ἀναλυτικῶς διετύπωσε στὰ προηγηθέντα κεφάλαια τοῦ βιβλίου, πὼς ἡ προσωκρατικὴ φιλοσοφία ὄχι μονάχα ἀπέβη ἐπιστημονικὴ κ' ἐπιστημολογικὴ θεώρηση, ἀλλὰ καί, κυρίως, ἠθικὸς στοχασμὸς ποὺ ἐπεδίωξε νὰ εἶναι ἀνθρωποκεντρικὸς καὶ κατέληξε στὸ νὰ εἶναι ἐμπνεύσεως δημοκρατικῆς, στηριζόμενος σ' ἓνα πλέγμα οἰκουμενικῶν ἀξιών ποὺ συνιστοῦν τὰ παράλληλα ὀρθώματα τῶν δυνατοτήτων τοῦ οἰκουμενικοῦ λόγου.

Θὰ πρέπει νὰ τονιστοῦν καὶ πάλιν ἡ ἔξοχη ἀλληλουχία τῶν κεφαλαίων κ' ἡ ἐντυπωσιακὴ λογικὴ πορεία τῆς ἐρεύνης ἢ ὁποῖα συμπληρώνεται μὲ σαράντα σελίδες κριτικῶν ἐπισημειώσεων, καθὼς καὶ μὲ τὸν σχετικὸ βιβλιογραφικὸν πίνακα. Ἴδου ἓνα προϊόν τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, ποὺ δὲν θὰ εἶταν ἄσκοπο νὰ φθάσει, μεταφρασμένο, κ' ἐκτὸς τῶν στενῶν, γιὰ τὰ σημερινὰ διεθνῆ πνευματικὰ δεδομένα, ἑλληνικῶν συνόρων, ὥστε νὰ ἐπιτελέσει ὠλοκληρωμένα τὸν προορισμὸν του.

Τὰ ἐπόμενα δυὸ βιβλία εἶναι προϊόντα τῆς δραστηριότητος τοῦ Κέντρου Ἐκδόσεως Ἔργων Ἑλλήνων Συγγραφέων, τῆς Ἀκαδημίας, ποὺ ἰδρύθηκε μὲ σκοπὸν νὰ προσφέρει στὸ ἑλληνικὸ κοινὸ τὸν θησαυρὸ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας, μ' ἐκδόσεις ἔγκυρες. Ὑπενθυμίζω πὼς ἀπὸ τὸ 1984 ὁπότε τὴν ἐποπτεία τοῦ Κέντρου ἀνέλαβεν ὁ ἀείμνηστος Κ. Τρυπάνης κ' ἐπὶ διευθύνσεως τῆς κ. Γ. Ξανθάκη-Καραμάνου ἐθεσπίστησαν τρεῖς ἐκδοτικὲς σειρές:

Πρῶτὴ σειρά: ἐρμηνευτικὲς ἐκδόσεις μὲ τίτλον «Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Συγγραφέων». Οἱ ἐκδόσεις τῆς σειρᾶς αὐτῆς ἀπευθύνονται σ' εὐρὺ ἀναγνωστικὸ κοινόν, καὶ περιλαμβάνουν κατατοπιστικὴν εἰσαγωγὴν, μετάφραση καὶ τεκμηριωμένον ἐρμηνευτικὸν σχολιασμὸν. Ἔργα τοῦ Δημοσθένους (*Κατὰ Μειδίον* καὶ *Ὀλυμπιακοὶ λόγοι*), τοῦ Πλουτάρχου (*Γάβας*), τοῦ Ἀρριανοῦ (*Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις*), τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Εὐριπίδου (*Ἡλέκτρα*) καὶ τοῦ Ἐφραιμ τοῦ Αἰνίου (*Χρονογραφία*, τόμ. 1 καὶ 2) ἔχουν περιληφθῆ στὴ σειρὰν αὐτήν. Ἀξιοσημείωτον κ' ἐνδεικτικὸν τῆς ἀπηχῆσεως τῶν ἐκδόσεων αὐτῶν εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ κείμενα τῆς «Βιβλιοθήκης Ἑλλήνων Συγγραφέων», ὅπως οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένους καὶ ἡ *Ἡλέκτρα* τοῦ Εὐριπίδου, ἔχουν ἐπανεκδοθῆ δύο καὶ τρεῖς φορὲς σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα. Ἐπὶ πλεόν, παρὰ τὸ ἐξαιρετικῶς ὀλιγάριθμο ἐπιστημονικὸ δυναμικὸ τοῦ Κ.Ε.Ε.Ε.Σ., εὐρίσκονται στὸ στάδιο τῆς τελικῆς ἐπεξεργασίας καὶ προβλέπεται νὰ ἐκδοθοῦν προσεχῶς κείμενα τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Λυσίου, τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου, τοῦ Λουκιανοῦ καὶ τοῦ Θεοκρίτου.

Δεύτερη σειρά: ἡ σειρά κριτικῶν ἐκδόσεων βυζαντινῶν ἱστορικῶν κειμένων. Τῶν ἐκδόσεων αὐτῶν τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴν προσφορὰ στὴν φιλολογικὴν ἐπιστῆμη ἔχει ἐπισημάνει ἡ διεθνὴς ἐπιστημονικὴ κοινότης. Πρόκειται γιὰ τὴν σειράν Series Atheniensis, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τμῆμα τῆς διεθνοῦς σειρᾶς Corpus Fontium Historiae Byzantinae, καὶ ἡ ὁποία συγκαταλέγεται, μαζὶ μὲ τοὺς «Βυζαντινοὺς Φιλοσόφους» καὶ μὲ τὸ Corpus Vasorum Antiquorum, στὶς διεθνοῦς ἐμβελείας ἐκδοτικὲς παρουσίες τῆς Ἀκαδημίας. Στὴν σειράν αὐτὴν ἔχει ἤδη ἐκδοθῆ ἡ *Χρονογραφία* Ἐφραίμ τοῦ Αἰνίου, ἐνῶ ἐκτυπώνεται καὶ κυκλοφορεῖται ἐντὸς τοῦ 1995 τὸ θεμελιῶδες ἔργο *Σύνοψις Χρονικῆ* τοῦ Κωνσταντίνου Μανασσῆ.

Τρίτη σειρά: ἡ τῆς «Βιβλιοθήκης Ἀ. Μανούση», ἡ ὁποία περιλαμβάνει κριτικὲς ἐκδόσεις ἀρχαίων ἐλληνικῶν κειμένων καὶ χρηματοδοτεῖται ἀπὸ τὸ ὁμώνυμο κληροδότημα τῆς Ἀκαδημίας. Οἱ ἐκδόσεις τῆς σειρᾶς αὐτῆς ἀκολουθοῦν ἐπίσης αὐστηρὰ φιλολογικὲς προδιαγραφές: ἔχουν ἐκτενῆ εἰσαγωγὴν, κείμενο συμπληρούμενον ἀπὸ κριτικὸν ὑπόμνημα πηγῶν, καθὼς καὶ μετάφραση καὶ διεξοδικὸν φιλολογικὸν σχολιασμό.

Τὰ κείμενα πρῶτα παρουσιάσθησαν στὴν σειράν αὐτὴ εἶναι δύο σημαντικὰ ἔργα καθαρὰ φιλοσοφικοῦ περιεχομένου, τὰ ὁποῖα καὶ παρουσιάζω ἐφεξῆς:

ΠΟΡΦΥΡΙΟΥ, *Περὶ τοῦ Πλωτίνου βίου καὶ τῆς τάξεως τῶν βιβλίων αὐτοῦ*, Εἰσαγωγή, Ἀρχαῖο κείμενο, Μετάφραση, Σχόλια: Παῦλος Καλλιγᾶς, Ἀθήναι 1991, Κέντρον Ἐκδόσεως Ἔργων Ἑλλήνων Συγγραφέων (Βιβλιοθήκη Ἀ. Μανούση, 1).

ΠΛΩΤΙΝΟΥ, *Ἐννεὰς Πρώτη*, Ἀρχαῖο κείμενο, Μετάφραση, Σχόλια: Παῦλος Καλλιγᾶς, Ἀθήναι 1994, Κέντρον Ἐκδόσεως Ἔργων Ἑλλήνων Συγγραφέων (Βιβλιοθήκη Ἀ. Μανούση, 2).

Κανεὶς δὲν ἀμφιβάλλει πιά πὼς τὰ θεμέλια τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως ἐτέθησαν, στὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ἀπὸ τοὺς μεγάλους στοχαστὰς τῆς κλασικῆς περιόδου. Οἱ διδασκαλίαι τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους καθώρισαν ἀποφασιστικῶς τὴν ἐξέλιξη τῆς φιλοσοφίας ὄχι μόνον κατὰ τὴν ὑπερχλιετῆ ἀρχαίαν πορεία της, ἀλλὰ καὶ βραδύτερον. Ὅ,τι ὅμως δὲν συνειδητοποιεῖται πάντοτε εἶναι ὅτι ὁ πλατωνισμὸς καὶ ὁ ἀριστοτελισμὸς, οἱ ὁποῖοι ἤσκησαν τεράστιαν καταλυτικὴν ἐπίδρασιν ὄχι μονάχα ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τῆς θεολογίας τοῦ Βυζαντίου, τῶν Ἀράβων, τοῦ Δυτικοῦ Μεσαίωνος, τῆς Ἀναγέννησης, τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος καὶ μέχρι σήμερα, εἶναι προϋόντα μακρόχρονης διηθησεως τῶν σχετικῶν παραδόσεων μὲς ἀπὸ τίς πνευματικὲς ἔριδες τῆς ἐλληνιστικῆς περιόδου καὶ τοὺς νεοδογματισμοὺς ἢ νεοσκηπτικισμοὺς τῶν πρώτων μεταχριστιαν-

νικῶν αἰώνων. Καταστάλαγμα τῆς διεργασίας αὐτῆς ἦταν ἡ ὕστατη φάση τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, στήν ὁποίαν, ἀπεδόθη ἡ ἐπωνυμία «νεοπλατωνισμός». Ἄν κι ὁ νεοπλατωνισμός περικλείει ἀρκετές ἀντιθέσεις, ἀκόμη καί διαμάχες, γενικά παρατηρεῖται σ' αὐτόν μιὰ τάση σύγκλισης τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν ρευμάτων καί μιὰ προσπάθεια ἐπανασυνδέσεώς των πρὸς τὶς πανάρχαιες μυθολογικὲς καταβολές τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἡ συνθετικὴ αὐτὴ ἀντίληψις ἐσφράγισε τὴν εἰκόνα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνες.

Δὲν εἶναι συνεπῶς παράδοξον ὅτι, κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες, παρατηρεῖται διεθνῶς σχετικὴ ἔξαρση στὴν περιοχὴ τῆς φάσεως αὐτῆς τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, μιὰ ἔξαρση ποὺ ἐξεικονίζεται διὰ τῆς διοργανώσεως πολλῶν διεθνῶν συνεδριῶν, διὰ τῆς ἰδρύσεως φιλοσοφικῶν ἐταιρειῶν κι ὀργανισμῶν, θεματικῶς ἐξειδικευμένων, διὰ τῆς κυκλοφορίας εἰδικῶν περιοδικῶν καί, κυρίως, διὰ τῆς ἀναπτύξεως μεγάλων ἐκδοτικῶν προγραμμάτων μέσω τῶν ὁποίων ἐπιδιώκεται ἡ προώθηση τῆς σχετικῆς ἐρεύνης. Προέχουσαν σημασίαν, εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ἐξελιξέως αὐτῆς, ἐμφανίζει ἡ πρόοδος ποὺ ἔχει συντελεσθῆ στὴν ἔρευνα περὶ τὸν ἔργον τοῦ Πλωτίνου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτὴς καί, συγχρόνως, ἡ κορυφαία φυσιογνωμία τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς μνημειώδους κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν *Enneades* ἀπὸ τοὺς P. Henry καί H. R. Schwyzer (1982), ἔχουν προσφάτως δημοσιευθῆ νέες πλήρεις μεταφράσεις τοῦ ἔργου αὐτοῦ στὴν ἀγγλικὴν ἀπὸ τὸν A. H. Armstrong (1988), στὴν ὀλλανδικὴν ἀπὸ τὸν R. Ferwerda (1984), καί στὴν ἰαπωνικὴν ἀπὸ τοὺς M. Tanaka, M. Mizuchi καί Q. T. Gashira (1987), καθὼς καί μιὰ ἐξαίρετη μετάφραση στὴν ἰσπανικὴ (1986), τὴν ὁποίαν ὁ προῶρος ἐκλείψας J. Igal κατέλειπεν ἀνολοκλήρωτην. Παράλληλα, καί μόνον κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν ἔχουν ἐκδοθῆ ἑκατοντάδες μελετῶν, μονογραφιῶν καί ἀρθρῶν ἐπὶ θεμάτων σχετικῶν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλωτίνου καί πρὸς τὶς πηγές της. Οἱ ἐργασίες αὐτὲς ἔχουν σήμερα καταξιώσει (ἂν βέβαια ὑπῆρχεν ἀκόμη ἀνάγκη πρὸς τοῦτο!) τὸν μεγάλο αὐτὸν νεοπλατωνικὸν στοχαστὴν ὡς μιὰν ἀπὸ τὶς κυρίαρχες φυσιογνωμίες τὶς ὁποῖες ἀνέδειξεν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ἐπιβάλλοντάς τον ὄχι μονάχα ὡς ριζικὸν ἀναμορφωτὴν τοῦ πλατωνισμοῦ, ἀλλὰ κι ὡς στοχαστὴν διορατικὸν καί πρωτότυπον ὁ ὁποῖος διεμόρφωσε τὸ σύστημά του ἀντλῶντας, βέβαια, ἀπὸ τὶς παραδόσεις τοῦ πλατωνισμοῦ καί τοῦ ἀριστοτελισμοῦ, ἀντιστοίχως, ἐνοποιῶντας τὶς ὅμως ἐπὶ ἐπιπέδου, νέου κ' ἐπὶ τῆ βάσει προσωπικῶν του ἀναλύσεων στηριζομένων ἐπὶ βιωματικῶν ἐμπειριῶν στὸ πλαίσιον ἑνὸς ἐντελῶς νέου θεωρητικοῦ οἰκοδομήματος.

Ἡ γνώση ποὺ ἔχουμε σήμερα τῆς ζωῆς καί τοῦ ἔργου τοῦ Πλωτίνου θεωρεῖται προνομιακὴ: πρῶτον, ἐπειδὴ ὁ ἴδιος εἶναι ὁ μόνος φιλόσοφος τῆς ἀρχαιότητος, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Πλάτωνα, γιὰ τὸν ὁποῖον εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἰσχυρισθοῦμε πὼς δια-

θέτομε τὸ σύνολο τῆς συγγραφικῆς του παραγωγῆς καί, συνεπῶς, ὠλοκληρωμένην εἰκόνα τῆς συνεισφορᾶς του. Τοῦτο ὀφείλεται κυρίως στὸν Πορφύριον ὁ ὁποῖος, τριάντα χρόνια μετὰ τὸν θάνατο τοῦ διδασκάλου του, ἐπεμελήθη τῆς ἐκδόσεως τῶν συγγραμμάτων του ὑπὸ τὴν συστηματικὴ μορφή τῶν *Ἐννεάδων* καί, δεύτερον, ἐπειδὴ ἔχει φθάσει ὡς ἐμᾶς, μέσῳ τῆς ἴδιας χειρόγραφης παράδοσης ὅπως καὶ οἱ *Ἐννεάδες*, ὡς μέρος τοῦ ἴδιου ἐκδοτικοῦ ἐγχειρήματος, ἢ βιογραφία του, τὴν ὁποία συνέταξεν ὁ Πορφύριος, καὶ ἡ ὁποία θεωρεῖται σήμερα ὡς ἡ πλέον ἐγκυρὴ καὶ ἐμπεριστατωμένη φιλοσοφικὴ βιογραφία ποῦ διαθέτομε ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα. Ἡ σημασία της γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ τοῦ Πλωτίνου καί, κυρίως, τοῦ ἱστορικοῦ καὶ θεωρητικοῦ περιγυροῦ ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐκείνη διεμορφώθη, εἶναι τεράστια. Ἐξ ἴσου ὅμως σημαντικὴ εἶναι καὶ γιὰ τὴν εἰκόνα ποῦ μᾶς παρέχει τῆς παρουσίας καὶ τῆς δράσεως ἐνὸς ἐξέχοντος φιλοσόφου μέσα στὸ ἐλάχιστον γνωστὸ, σήμερα πιά, κοινωνικὸ περιβάλλον τῆς ὕστερης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, κατὰ τὰ σκοτεινὰ χρόνια ποῦ προηγήθησαν τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Μᾶς παρέχει πολὺτιμες πληροφορίες γιὰ τὸν τρόπο συγγραφῆς καὶ διδασκαλίας τοῦ Πλωτίνου, γιὰ τὶς σχέσεις του πρὸς τοὺς μαθητὲς του καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους φιλοσόφους τῆς ἐποχῆς του, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἀπήχηση ποῦ τὸ ἔργο του εἶχεν ἐπὶ τῶν συγχρόνων του.

Ἐξ ἄλλου, ἡ *Πρώτη Ἐννεάς* τοῦ Πλωτίνου περιλαμβάνει κείμενα ὁποῖα πραγματεύονται θεμὰτα ἠθικοῦ, κυρίως, χαρακτῆρος, ἂν καὶ ὁ συγγραφεὺς ἐπιχειρεῖ πάντοτε τὴν θεμελίωση τῶν θέσεών του ἐπὶ προκειμένων εἰλημμένων ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς ὄντολογίας καὶ τῆς φιλοσοφικῆς ψυχολογίας. Ἡ πρώτη Ἐννεάς περιέχει, συνεπῶς, πραγματεῖες ποῦ ἀναφέρονται στὴν ὑπερβατικὴν φύση τοῦ ἀνθρώπου ὡς γνωσιολογικοῦ καὶ ἠθικοῦ ὑποκειμένου, στὴν ἱεραρχικὴν συγκρότηση τῶν ἀρετῶν, στὴν φιλοσοφικὴ διαλεκτικὴ, νοούμενην ὡς πορείαν ἀναγωγῆς πρὸς τὸ ὑπέρτατον ἀγαθόν, στὴν εὐδαιμονίαν, λαμβανόμενην ὡς αὐτοδύναμην ἐνεργοποίησιν τῶν ἀνώτερων νοητικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, οἱ ὁποῖες τὸν καθιστοῦν ἱκανὸν νὰ ὑπερβαίνει τόσο τὶς ἀντιξοότητες τῆς ἐνσώματης ζωῆς του, ὅσο καὶ τὶς δεσμεύσεις τῆς χρονικότητος τῆς ὑπάρξεώς του, στὴν σύσταση τοῦ Ὄραίου καὶ στὸν ἀναγωγικόν του ρόλο, στὴν φύση καὶ στὴν προέλευσιν τοῦ κακοῦ ποῦ θεωρεῖται ἀναγκαία συνέπεια τῆς ὕλικότητος τοῦ κόσμου καί, τέλος, στὸν ἀποκλεισμόν τῆς αὐτοκτονίας ὡς μέσου πρὸς ἀποδέσμευσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἐγκόσμιαν ζωὴν.

Μὲ τὴν ἐκδοσὴ τῶν δύο αὐτῶν τόμων τίθενται οἱ βάσεις καὶ ἐκκινεῖ ἡ προσπάθεια, ἐκ μέρους τοῦ ΚΕΕΕΣ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, γιὰ τὴν πλήρη παρουσίασιν τοῦ ἔργου τοῦ Πλωτίνου στὸ ἐλληνικὸ κοινόν. Ἡ διάρθρωσή τους εἶναι τέτοια, ὥστε νὰ ἐπιτρέπει ποικίλες προσεγγίσεις, ἀναλόγως τῶν ἐνδιαφερόντων ἐκάστου ἀναγνώστου.

Τὸ ἀρχαῖο κείμενο τὸ ὁποῖο παρουσιάζεται σ' αὐτοὺς εἶναι ἀναποφεύκτως θεμελιωμένο ἐπὶ τῶν μακροχρονίων ἐργασιῶν τῶν Henry καὶ Schwyzer, πού ἤγαγαν στὶς δυὸ διαδοχικὰ ἐκδόσεις τους, maior καὶ minor, οἱ ὁποῖες ἔχουν τύχει παγκόσμιας ἀναγνωρίσεως καὶ πού θ' ἀποτελοῦν στέρεη βάση καὶ σημεῖον ἀναφορᾶς ὁποιασδήποτε μελλοντικῆς ἐργασίας ἐπὶ τοῦ θέματος, γιὰ πολλὰς ἀκόμη δεκαετίες. Ὡστόσο, ἡ προκειμένη ἐκδοση συμπεριλαμβάνει ἓνα σύντομο κριτικὸ ὑπόμνημα, ὅπου μνημονεύονται οἱ ἐπεμβάσεις ὅσες ἔχουν ἐνσωματωθεῖ στὸ κείμενο μετὰ ἀπὸ ὑποδείξεις νεωτέρων ἐρευνητῶν, ἐφ' ὅσον ἡ γραφὴ πού ἀκολουθεῖται διαφέρει ἐκείνης τοῦ συνόλου τῆς ἀμεσης χειρόγραφης παραδόσεως. Μὲ τὸν τρόπο αὐτόν, ὁ ἀναγνώστης εἶναι σὲ θέση νὰ γνωρίζει, ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν, ἂν ἡ γραφὴ πού ἀκολουθεῖται παραδίδεται ἀπὸ μερικὰ τουλάχιστον ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα χειρόγραφα, ἢ ἂν ἀποτελεῖ ἐκδοτικὴν παρέμβασιν. Περιλαμβάνονται ἐπίσης εἰδικὲς μνηεῖς σ' ὅσα σημεῖα ὁ ἐκδότης ἐθεώρησε ἀναγκαῖον νὰ διαφοροποιηθῇ ὡς πρὸς τὶς ἐπιλογὰς τῶν προηγουμένων ἐκδοτῶν προτείνοντας ἄλλην γραφὴν.

Ἡ μετάφραση πού συνοδεύει τὸ ἀρχαῖο κείμενο ἀποσκοπεῖ κυρίως στὸ ν' ἀποβῇ πιστὴ καὶ στὸ νὰ ὑποβοηθήσει τὴν ἀνάγνωσή του, χωρὶς δι' αὐτῆς νὰ ἐπιχειρεῖται ἡ ὑποκατάσταση ἢ ἡ ἐπεξήγησή του. Ὁ ἐκδότης καὶ μεταφραστὴς ἔχει λάβει ὑπ' ὄψιν του τὶς σημαντικώτερες ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες νεώτερες μεταφράσεις σ' ἄλλες εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ δεσμεύεται ἀπ' αὐτές. Ἡ μετάφραση ἀπληθεῖ τὶς ἀπόψεις τοῦ συγκεκριμένου μεταφραστοῦ, ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἐρμηνεία καὶ στὴν κατανόηση τοῦ κειμένου, ἀπόψεις οἱ ὁποῖες θεμελιώνονται κυρίως ἐπὶ τῶν συνοδευτικῶν σχολίων.

Μεγάλῃ σημασίᾳ ἔχει ἀποδοθῆ στὸν σχολιασμὸ τοῦ κειμένου, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐξῆχος ἀναλυτικὸς καὶ λεπτομερής. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς εἰδικὰς Εἰσαγωγὰς, οἱ ὁποῖες παρουσιάζουν τὸ ἱστοριοφιλοσοφικὸ πλαίσιο ὅπου τὸ κάθε ἔργο ἐντάσσεται, χάρις στὴν διερεύνηση τῶν καταβολῶν τῆς διανοήσεως καὶ τῆς προβληματικῆς τοῦ Πλωτίνου, ὑπάρχουν καὶ κατατοπιστικὲς συνόψεις, ὅπου ἐκτίθενται ἐπιγραμματικῶς ἡ θεματικὴ διάρθρωση καὶ ἡ πορεία τῆς ἐπιχειρηματολογίας ἐκάστης πραγματείας, ἐνῶ, διὰ τοῦ σχολιασμοῦ κάθε ἐπιμέρους χωρίου, ἐπιχειρεῖται νὰ ἀποσαφηνισθοῦν καὶ ν' ἀναλυθοῦν οἱ συγκεκριμέναι, κάθε φορά, τοποθετήσεις καὶ τὰ ἐπιχειρήματα πού ἐκτίθενται ἐπὶ τῇ βάσει ἀφ' ἑνὸς τῶν πηγῶν ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἶναι πιθανὸ ν' ἀντλεῖ ὁ συγγραφεύς ἀφ' ἑτέρου, τῶν ἐπιτροπέμενων συσχετισμῶν πρὸς τὶς θέσεις ἄλλων, παλαιότερων ἢ συγχρόνων του, στοχαστῶν καὶ, τέλος, πρὸς ἀπόψεις πού ὁ ἴδιος ὁ Πλωτῖνος διατυπώνει σ' ἄλλα σημεῖα τοῦ ἔργου του, καὶ οἱ ὁποῖες συχνὰ διαφωτίζουν ἀποφασιστικῶς τὸν στοχασμὸ του. Τοῦτο ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλωτίνου, ἂν καὶ γενικῶς ἐκτίθεται κατὰ τρόπον ἐντελῶς ἀσυστηματοποίητον, ἐνίοτε

μάλιστα ἀκολουθῶντας καθαρῶς συνειρημικὲς διόδους, εἶναι, ὡς πρὸς τὶς προϋποθέσεις τῆς, ἄκρως συστηματικῆ. Ὁ χειρισμὸς ἐνὸς ἐπὶ μέρους θέματος συχνὰ προϋποθέτει θέσεις κ' ἐμπεριέχει ὑπομνήσεις ποὺ ἀναφέρονται σ' ἄλλες, ἀκόμη καὶ φαινομενικὰ ἀπόμακρες, περιοχὰς τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλωτίνου, μ' ἀποτέλεσμα ἢ πορεία τῆς ἐκθέσεως νὰ ὑπενθυμίζει τὸν τρόπο κατὰ τὸν ὅποιον ὁ ἴδιος ὁ Πλωτῖνος περιγράφει τὴν ὑπόστασι τοῦ Νοῦ, ὡς ὀργανικοῦ συνόλου τοῦ ὁποίου κάθε μέρος ἐμπεριέχει κὶ ἀντικατοπτρίζει τὸ σύνολον αὐτό. Ὁ σχολιασμὸς, συνεπῶς, ἀποβλέπει στὸ νὰ εἰσαγάγει τὸν ἀναγνώστη στὸν εὐρύτερον ὀρίζοντα τῆς διανοήσεως τοῦ Πλωτίνου καὶ νὰ παράσχει σ' αὐτὸν σημεῖα ἀναφορᾶς καὶ μέσα προσανατολισμοῦ, ποὺ θὰ τὸν βοηθήσουν νὰ σχηματίσει ὠλοκληρωμένην περὶ αὐτῆς ἀντίληψιν, πρὶν προχωρήσει στὴν κατανόησίν τῆς, ἐπωφελοῦμενος κὶ ἀπὸ τὶς συνεχεῖς παραπομπὲς στὴν σύγχρονη διεθνῆ βιβλιογραφίαν. Οἱ συσχετισμοὶ πρὸς τὶς ἔμμεσες καὶ τὶς ἄμεσες πηγὰς τῆς πλωτινικῆς διανοήσεως παρέχουν στὸν ἀναγνώστη τὴν δυνατότητα νὰ διακρίνει σαφέστερα καὶ νὰ ἀξιολογήσει πληρέστερα τὴν πρωτοτυπία τῆς συνεισφορᾶς τοῦ Πλωτίνου στὴν φιλοσοφία, ἐντὸς τοῦ πλαισίου μιᾶς προβληματικῆς διαμορφωμένης ἤδη πρὶν ἀπ' αὐτόν. Μὲ τὸν τρόπο αὐτόν, ἀποβαίνει ἐμφανέστερη κ' ἡ καίρια σημασία τῆς ἀπηχίσεως τοῦ ἀριστοτελισμοῦ στὴν διανόησίν του, σὲ βαθμὸν μάλιστα ὥστε νὰ δικαιολογεῖται ὁ χαρακτηρισμὸς του ὄχι μονάχα ὡς νεοπλατωνικοῦ, ἀλλὰ κὶ ὡς νεοαριστοτελικοῦ.

Πρέπει, τέλος, νὰ σημειωθεῖ πῶς, μολονότι, τελευταίως πληθύνονται οἱ ἐσχολιασμένες ἐκδόσεις μεμονωμένων πραγματειῶν τῶν *Ἐννεάδων*, εἶναι ἡ πρώτη φορά, στὰ νεώτερα χρόνια, ποὺ ἐπιχειρεῖται πλήρης φιλοσοφικὸς σχολιασμὸς ὀλόκληρου τοῦ ἔργου τοῦ Πλωτίνου. Ἡ ἐκδοσι αὐτὴ ἐνέχει ἰδιαιτέραν σημασία γιὰ τὸν Ἑλληνα ἀναγνώστην, ἀφοῦ προσφέρει σ' αὐτόν τὴ δυνατότητα ἐξοικειώσεώς του εἰς βάθος πρὸς μιὰν περίοδο τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, ἢ ὅποια, ἐνῶ ἀποτελεῖ καίριον σταθμὸ στὴν ἐξέλιξιν καὶ στὴ μεταβίβασίν τῆς πρὸς τὶς μεταγενέστερες γενιὰς στοχαστῶν, ἔχει, ὡς τώρα, παραμείνει σχετικῶς ἄγνωστη στὴν Ἑλλάδα.